
A keleti katolikus egyházak a nagyvilágban egykor és ma

Nemcsak talán, hanem minden bizonnyal sosem volt még olyan aktualitása a keleti katolikus egyházak objektív, precíz, részletes bemutatásának, mint napjainkban, amikor a kereszténység bölcsőjét képező keleti területekről kénytelenek elmenekülni – hitüket megtartva, rítusukat a nyugati világ veszélyeinek kitéve, de életüket mentve – az emberek. Ahol keleti szertartású keresztények milliói éltek, most alig néhány tízezren lézengenek, a Jézus Krisztusba vetett hitük miatt állandó életveszély közepette. Félő, hogy ha a világban nem lesz – sürgősen! – egységes fellépés eme modern keresztényüldözés ellen, már csak könyvekből fogjuk ismerni az ősi keleti egyházaknak nemcsak történeti múltját, hanem jelenét, rítusának az egyetemes egyházat gazdagító örökségét. Nagy örömünkre szolgált tehát, amikor hittudományi főiskolánk könyvtárába megérkezett az impozáns, de meglehetősen drága (160 euróért vásárolt) három kötet.

A felvázolt kontextusban kimagasló jelentőségű ténynek mondható, hogy a katolikus egyház legfőbb szerve, a Vatikán megjelentette a most bemutatandó részletes ismertetőt a keleti katolikus egyházakról. Persze, szándéka nem korhoz és korszellemhez kötődő (bár van aktualitása); sokkal inkább objektív. Ugyanis egy publikációs folyamat egyik állomásáról van szó.

Most több mint negyven esztendő eltelte után jelent meg újra (2017-ben) a keleti katolikus egyházakat bemutató tekintélyes mű. Ez már az ötödik kiadása. Ugyanis először 1929-ben adta ki a Vatikán,¹ majd rövid idő elteltével 1932-ben jelent meg;² hosszabb idő telt el

---

1 Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale, Szerk.: Sacra Congregazione Orientale: Città del Vaticano, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1929.

2 Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale, Szerk.: Sacra Congregazione Orientale: Città del Vaticano, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1932. 576 o.

az 1962-es megjelenésig,³ illetve az 1974-es kiadásig.⁴ Legújabbban is a Keleti Katolikus Egyházak Kongregációja (röviden és ismertebb nevén: Keleti Kongregáció) adta ki. Egyre bővülő terjedelemmel, egyre bővülő tartalommal, egyre több adattal és illusztrációval láttak napvilágot az egymás utáni kiadások. Ez a legutóbbi pedig három impozáns kötetet ölel magába, ezerkétszáz oldalt is meghaladó terjedelemben. Az első két kötet közli a ténybeli adatokat, míg a harmadik a maga 244 lapjával (!) a különböző mutatókat tartalmazza.

Magához a tekintélyes műhöz méltó könyvbemutatót tartottak Rómában, 2017. június 25-én, amelyen aktív közreműködőként vett részt *Leonardo Sandri* bíboros, a Keleti Kongregáció prefektusa, *Gianpaolo Rigotti*, a könyv szerkesztő bizottságának titkára, *Antoine Kerhuel* jezsuita titkár és *Andrea Riccardi* történész. Mindegyikük a saját szemszögéből beszélt a jelentős műről, majd *Cyril Vasil* 'érsek,⁵ a Keleti Kongregáció titkára foglalta össze mindnyájuk elhangzott mondanivalóját.

A könyv egyértelmű és világos választ ad azokra a kérdésekre, hogy kik a keleti keresztények és melyek a keleti keresztény egyházak. Ez utóbbi téma különösen is fontos, hiszen azok tagjai teljes közösségben élnek Róma egyházával és annak püspökével, a mindenkori pápával. Rítusukban azonban (és bizonyos mértékben a fegyelmi rendjükben is) eltérnek a nyugati, vagyis latin rítustól, ez különbözteti meg őket egymástól, egyben színessé téve az egyetemes egyház palettáját. Három kötetünk éppen ezeket mutatja be. Anyagát történelmi, földrajzi és kormányzási (vagyis adminisztratív) területeken tárgyalja.

A Keleti Kongregációnak nem burkolt szándéka ezzel a könyvvel kapcsolatban az, hogy az általa nyújtott sok ismereten keresztül oktassa, nevelje, formálja az olvasóit. Nagy szükség van erre, mert a nyugati világban általában keveset tudnak a keleti katolikus egyházakról. Az is igaz viszont, hogy sokszor még maguk ezen egyházak, illetve tagjaik is rászorulnak a bővebb ismeretek megszerzésére.

---

3 Oriente cattolico. Cenni storici e statistiche, Szerk.: Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale: Città del Vaticano, 1962. IX + 812 o.

4 Oriente cattolico. Cenni storici e statistiche, Szerk.: Sacra Congregazione per le Chiese Orientali: Città del Vaticano, 1974. quarta edizione, XI + 857 o.

5 Cyril Vasil' szlovákiai származású görög katolikus pap.

Szándéka továbbá a kongregációnak, hogy ne csak a szorosan vett egyházi környezetre hasson, hanem azon túl is. Ismeretek tárházát kívánja felajánlani főiskolák, egyetemek, kutatási intézmények hallgatóinak, oktatóinak éppúgy, mint tudósoknak. Törekvése, hogy a műből kapott egzakt ismeretek alapján le tudják győzni a keleti egyházakról eddig kialakított sztereotípiákat, túllépve akár a közhelyeken is, sőt azokon az elgondolásokon, amelyek a keleti egyházakról akár szándékolt megtévesztésből, akár félreértésekből jutottak el hozzájuk. Mindezeket túl az is fontos és határozott célkitűzés a könyvvel kapcsolatban, hogy a nyugati, latin egyház tagjai jobban megismerjék a keresztény Keletet, annak teológiai történelmi, liturgikus, lelki, kánonjogi és művészeti hagyományát, örökségét. Mindazt, amivel az egyetemes egyház egészének nagy mozaikját színesíthetik.

Természetesen egy ilyen hatalmas munka létrehozását nem lehetett egy személyre bízni. A kongregáció a saját szakterületükön kimagasló tudósokból bizottságot állított össze, akik maguk is komoly tanulmányokkal járultak hozzá a mű anyagához. Mellette azonban azon is dolgoztak, hogy az egyes helyi keleti katolikus egyházakból felkért tudós és szakértő szerzők írásait koordinálják, végső formába öntsék, illetve a legújabb adatokkal frissítsék.

A mostani ötödik kiadással nagy változás állt be az *Oriente Cattolico* sorozatában. Amellett, hogy nagyon igényes, minden szellemi és lelki igényt kielégítő nyomdai változatban jelent meg, a Keleti Kongregáció „szövetkezett” a Valore Italiano kiadóval, és így a művet nemcsak nyomtatott formában, hanem digitális formában is hozzáférhetővé tette.⁶ Egy további jelentős lépést is elterveztek vele kapcsolatban, mégpedig azt, hogy – most elsőként – angol nyelvre is lefordítják, és könyv formájában meg is jelentetik.

Ha belelapozunk a három kötet tartalomjegyzékébe, egy apró zavaró körülménnyel találkozunk. Ugyanis mind a három kötetben ugyanazt a tartalomjegyzéket találjuk. Amikor pedig az olvasó az első kötetben keresi a megadott oldalszámot, lehetséges, hogy a második vagy a harmadik kötetben fogja megtalálni. Közben pedig meglepődve tapasztalja, hogy az oldalszámok nem kezdődnek újra

---

⁶ Lásd <https://www.orientecattolico.com>.

az egyes kötetekben. A magyarázatot valószínűleg a mű terjedelmében lehet megtalálni: egy kötetbe nem fért volna bele az anyaga. Viszont az oldalszámokat talán lehetett volna újratekinteni. – Ez az apró kritikai észrevétel azonban a legkisebb mértékben sem akarja a mű értékét csökkenteni.

Könyvünk azokról a mintegy húszmillió hívőt magukba foglaló keleti egyházakról igyekszik kimerítő ismeretet nyújtani, amelyek – mint már szó volt róla – teljes közösségben élnek a római pápával. Mint ismeretes, az 1054-ben történt nagy egyházszakadás után az 1438/39-es Ferrara-Firenzei Zsinaton kezdődött az uniók sora. Ezek folyamán az ortodox egyházak egy része visszatért a katolikus egyház kebelébe. A könyv éppen őrölkül szól. A magyar görög katolikus egyház 1646-ban Ungváron lépett unióra Rómával.⁷

A csaknem ezer oldalt kitevő két kötethez a tudós szerkesztő bizottság egy harmadikat is tervezett a kilenc nagy részből álló, negyvenhárom fejezetre osztott műben való könnyebb eligazodást elősegítendő. Ez az index – ami maga is négy részből áll (részletes, geográfiai, illusztrációs, általános részből) – olyan hasznos munkaeszköz, amelynek segítségével könnyen rá lehet találni a keresett témára, hogy a lehető legpontosabb ismereteket szerezhessük az egyes keleti katolikus egyházak történelméről éppúgy, mint a jelen helyzetéről. Nem felesleges tehát a harmadik kötet!

Sorra véve a könyv kilenc nagy egységét, logikus felépítést találhatunk benne.

Az első, *bevezető rész* hét fejezetre oszlik, amely általános ismereteket nyújt a keleti katolikus egyházakról. Először a keresztény Kelet és Róma viszonyáról tárgyal a XVI. és XX. század közötti időszakban, másodsorra bemutatja a keresztény Kelet liturgikus örökségét, majd harmadszorra ezen egyházak kategóriáit, megadva az értelmezésüket is (pátriárkai, nagyérseki, metropolitai és egyéb „sui iuris”, vagyis „saját jogú” egyházak). Ez a kategorizálás fon-

---

7 Itt érdemes megemlíteni, hogy a jelen írás szerzője örömmel vállalkozott a tekintélyes mű bemutatására annál is inkább, mert maga is a szerzők között van. A történelmi igazsághoz tartozik azonban az is, hogy az egy évtizede készített tanulmányát azóta átdolgozták, napra készre tették; az alapot azonban mégis ő szolgáltatta a magyar görög katolikus egyház bemutatásához a Keleti Kongregáció akkori titkáranak, *Miroslav Marusyn* érseknek a felkérésére.

tos a könyv további nagy részei tartalmának szempontjából (2–6. egység). Utána külön tárgyal az 1990. október 18-án életbe lépett „keleti katolikus egyházak törvénykönyvéről”,⁸ illetve ezzel kapcsolatban az ökumenikus feladatokról és kötelezettségekről. Ötödikként bemutatja a Keleti Kongregációt, amely éppen a keleti katolikus egyházak segítésére jött létre 1917-ben, amikor elkezdődött az elnyomatásuk. A hatodik rész azt mutatja be, hogy a II. Vatikáni Zsinat milyen új szempontokat és feladatokat hozott a Keleti Kongregáció történetében. Végül a kongregációnak az utóbbi évtizedekben végzett tevékenységét részletezi ez az első nagy rész.

A könyv következő, második nagy egységében a *pátriárkai egyházak* bemutatása történik meg. Elkezdődik az a szerkezeti felépítés, amely a hat fejezetben nagyjából egységes képet mutat. Ugyanis egymás után kerül sorra a kopt, a szír, a görög-melkita, a szír-maronita, a káld és az örmény katolikus egyház. Ám mindegyik úgy, hogy a bőséges és részletes történeti részt követi az adott egyház szerkezeti felépítése, majd a papnevelési és a szerzetesképzési rész. Mindezt átítatja a saját hagyományhoz való hűség, bár éppen a legsajátosabb karakterisztikumról, a liturgiáról nem esik itt szó. Meg kell jegyezni azonban, hogy a szerkesztők nem hagytak maguk után hiányosságot. Ugyanis erről a témáról külön fejezet található a könyv első nagy, bevezető részének második fejezetében. Itt „a keresztény Kelet liturgikus öröksége” cím alatt található az egyes rítusok részletezése, mégpedig tekintélyes terjedelemben.

A harmadik egység a *nagyérseki* egyházakról szól. Négy ilyen egyház kap ebben helyet. Az ukrán görög katolikus egyház a legnépesebb ezek közül, mintegy négy és fél millió hívővel. A történeti részben helyet kap a világban való elterjedtségük is, illetve ezt követően a szerzetesi és lelkiségi rész bemutatása. A szír-malabár nagyérseki egyház leírását gazdagabbá teszi a viszonylag bő liturgikus rész (íme, itt ez is szerepel), valamint a lelkiség ecsetelése. A szír-malabár egyház bemutatása hasonló. Végül a romániai görög katolikus nagyérseki egyház ismertetése zárja ezt a részt, ami meglehetősen bőséges, és a 2005-ben történt nagyérseki rangra való emeléssel fejeződik be.

---

⁸ Magyar fordítása hittudományi főiskolánk gondozásában jelent meg a *Collectanea Athanasiana* sorozatban: *A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve*, Nyíregyháza 2012.

Következik a könyvben a *metropolitai* egyházak bemutatása. Ebben a negyedik részben szintén négy ilyen egyház kerül sorra: Etiópia és Eritrea keleti katolikus egyházai (metropolitaiak 2015 óta), az amerikai rutén katolikus egyház (metropolitai 1995 óta), a szlovák görög katolikus egyház (metropolitai 2008 óta), és végül örömmel fedezhetjük fel magunkat: a magyar görög katolikus egyház bemutatásában (metropolitai 2015 óta). Érdekességként fedezhetjük fel, hogy a statisztikai-geográfiai rövid részben semmi utalás nem található a külföldön élő magyar görög katolikusokra vonatkozóan. Csupán annyi olvasható itt, hogy a 2017-es adat szerint 262 484 hívőnk van, és csak Magyarország területét jelzi híveink lelőhelyeként, csupán a hajdúdorogi (debreceni), a miskolci és a nyíregyházi egyházmegyét felsorolva. A fejezethez csatlakozó térkép is csak Magyarországot mutatja. Pedig valójában Kárpátalján, a Felvidéken és a jelenlegi román területen is létezik egy-egy magyar görög katolikus esperesség.

Az ötödik rész az *egyházmegyéket és apostoli exarchátusokat* tárgyalja kilenc fejezetben: előbb az olaszországi italo-albán, horvátországi krizseváci (körösi), az ukrainai munkácsi egyházmegyéket. Ezt követi a bulgáriai szófiai, a törökországi görög, a macedón, a csehországi és a szerbiai apostoli exarchátusok leírása. Végül sajátos részként kap helyet a grottaferratai monostoré, ahol görög katolikus szerzetesek élnek.

A hatodik részben kapnak helyet a *saját hierarchia nélküli* keleti katolikus egyházak: az oroszországi és harbini apostoli exarchátus. Utána részletes felsorolás következik azokról az ordinariátusokról, amelyeknek nincs szervezeti formájuk saját egyházfővel. Beloruszlia, illetve a dél-albániai apostoli adminisztrátúra bemutatása zárja a sort.

Egy meglehetősen terjedelmes, csaknem száz oldalt kitevő rész tárgyalja a könyvben a *latin egyház és a Keleti Kongregáció kapcsolatát*. Olyan nyugati egyházakról van szó, amelyek keleti területeken fekszenek, és így a kongregáció illetékességi körébe tartoznak. A történet 1938-ra nyúlik vissza, amikor XI. Piusz pápa a „Sancta Dei Ecclesia” kezdetű apostoli levelével a Keleti Kongregáció joghatósága alá helyezte azon területek latin és keleti katolikus híve-

it, amelyek az ősi négy pátriárkátus területét alkották (Alexandria, Antiochia, Konstantinápoly, Jeruzsálem). Mára ez jelentősen kibővült, mert Egyiptom, Eritrea, Etiópia, Bulgária, Ciprus, Görögország, Irán, Irak, Libanon, Szíria, Palesztina és Törökország területe is ide tartozik.

A nyolcadik nagy rész három fejezetben tárja elő a keleti egyházak segítésére szolgáló *intézményeket*. Kilenc oktatási-nevelési intézménnyel kezdődik a felsorolás, amelyeknek székhelye Rómában van. Ékes bizonyítéka ez annak, hogy maga Róma a teljes egyház egyetemességének a képét hordozza, melyben a keleti egyházak a maguk színességével jelentős szerepet kapnak. Az Apostoli Szentszék gondoskodni kíván a papnövendékek, papok, szerzetesek, világiak szellemi-lelki képzéséről. Az említett kilenc pápai kollégium (görög, maronita, örmény, etióp, orosz, ukrán és a további három) a Keleti Kongregáció felügyelete alatt működik. Az ott élő növendékek a saját keleti hagyományuk szerinti emberi, szellemi, lelki, liturgikus és kulturális nevelést kapják meg. – Ezek tárgyalása után a könyv a nagyvilágban lévő (összesen negyvenkilenc) kulturális intézménnyel folytatódik. Ismét örömmel fedezhetjük fel ebben (a harminchetedik fejezetben) a mi magyar intézményünket: a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola bemutatását, ahol még a tudományos folyóirataink felsorolásának is örvendhetünk. Végül a világban lévő huszonnégy olyan szervezetet sorol fel, illetve mutat be a könyv, amelyeknek célja a keleti katolikus egyházak megsegítése.

A záró nagy rész, a kilencedik, a keleti keresztények *Rómában való jelenlétét* mutatja be. Az első fejezet a keleti katolikus kultushelyeket (templomokat) tárgyalja, a második a keleti szerzetesség és a keleti művészet itteni jelenlétéről szól, míg a harmadik a Keleti Kongregáció ikonográfiai örökségét mutatja be egy komoly tanulmányban.

Könyvünket negyvenkilenc színes tábla teszi teljessé, újdonságot hozva a mű kiadásának sorozatába. Bemutatják, hogy a keleti egyházak milyen nagy mértékben jelen vannak Rómában. Ugyancsak ezt teszi a keleti egyházak kéziratainak, kódexeinek, könyvészeti

értékeinek a felsorolása, amelyek nemcsak a Vatikánban, hanem a különböző pápai intézményekben kapnak helyet.

Óhatatlanul is felmerül a kérdés, hogy a Pápai Keleti Intézet professzora, *Farrugia* jezsuita atya által összeállított szintén olasz nyelvű, hatalmas terjedelmű enciklopédikus szótár⁹ milyen viszonyban áll a Keleti Kongregáció által kiadott három kötetes könyvvel. A számtalan szempont közül hármat különösen érdemes kiemelni. Az egyik a műfaj. Az enciklopédiában címszavak alá tartozik a mondanivaló. Olyan címszavak ezek, amelyek az egyházi élet minden területét felölelik, még akkor is, ha csak a keleti egyházakról van szó. Az *Oriente Cattolico* műfaja más: a történeti bemutatás adja a vezérfonalat az egyes keleti egyházakra vonatkozóan. A másik szempont a tematika. Minden keleti katolikus egyházat történelmi szempontból tárgyal ez az új mű, míg az előbbi a lehető legtöbb szempontot igyekszik figyelembe venni. A harmadik szempontot a szerzői csapat jelenti. A vatikáni kiadáshoz lényegesen kevesebb szerzőt kértek fel, mint azt *Farrugia* professzor tette, ám azok felkérése – és nyilván kontrollálása is – magasabb, vatikáni, kongregációs, nem pedig egyetemi, illetve intézményi szinten történt. Mindezek megállapítása mellett azt kell mondanunk, hogy a két mű kiegészíti egymást, és nagy haszonnal forgathatóak mindkettőnek a lapjai. Ha szabad megállapítani, a professzor könyve kiegészíti ezt a tekintélyes, három kötetes munkát.

A mű megjelentésének számtalan indoka közül *Sandri* bíboros hármat emel ki az *Oriente Cattolico*-hoz írt bevezetőjében. Első helyen említi azt a vágyát, hogy az emberek megismerjék, megbecsüljék és megszeressék a római Apostoli Szentszékekkel teljes közösségben élő keleti katolikus egyházakat. Megállapítja, hogy „sajnálatos módon csak nagyon kevéssé ismert a világban a keleti katolikus egyházak gazdag sokszínűsége”. Másodsorban azt a kívánságát fejezi ki, hogy a könyv megjelentetésével olyan munkaeszközt sikerüljön az olvasók kezébe adni, amely tovább segíti a szakértőket a keleti katolikus egyházak pontosabb és tudományos

⁹ E. G. *Farrugia* (a cura di): *Dizionario enciclipedico dell’Oriente Cristiano*, (A keresztény Kelet enciklopédikus szótára), Roma, 2000. XVI + 830 old. + 24 térkép. – Bemutatását lásd *Ivancsó István*: „Új enciklopédikus szótár a keresztény Keletről”, *Klió* 3 (2001) 7–11.

szintű megismerésében. Tudatában van azonban annak is, hogy egyre jobban pontosítani lehet, és folyamatosan naprakésszé kell tenni az ismereteket. Harmadikként ajándéknak szánja a művet a keresztény Kelet katolikus és ortodox egyházainak, valamint emlékül a számtalan vértanúnak és hitvallónak. Megemlíti, hogy 2000-ben, a jubileumi év kapcsán a Keleti Kongregáció szervezett egy konferenciát a XX. századi „hit és a vértanúság” témájában, amelynek az anyaga önálló kötetben jelent meg.¹⁰ Mintha az ott elhangzottak kelnének életre sok esetben napjainkban, a „modern keresztényüldözés” idején. A 2017-ben centenáriumi ünneplő kongregáció jelen kiadványa az Istenbe vetett bizalom jele a jövőt tekintve, valamint erős ösztönzés arra, hogy az ember soha ne veszítse el a reményét. A mű centenáriumi megjelentetése jogos alkalmat szolgáltat arra, hogy „a dicsőséges, de ugyanakkor fájdalmas múltnak” emléket állítson. Egyben hálaadásra is készít az eddig megtett útért. Mindezt teszi „annak teljes tudatában, hogy a keleti katolikus egyházakat az idők folyamán egyszerre hídnak és küszöbnek tekintették”.

Valójában nem is az számít, hogy minek tartják a nyugati katolikus vagy az ortodox világban a keleti katolikus egyházakat, hanem az, hogy ők minek tartják saját magukat. Fontos az önazonosságuk, teljes identitásuk minél mélyebb és teljesebb megismerése, hogy igazán értékelni tudják önmagukat. Ez a mű pedig a legátfogóbb alapot szolgáltatja hozzá. Ugyanakkor a nyugati és ortodox világ számára is értékes.

Végezetül érdemes idehozni a kötetet szerkesztő Rigotti atyának a Keleti Kongregáció levéltárában talált egyik iratából való idézetét, amely 1946-ból származik, és amely jelentős részében a ma üldözött keleti egyházakra is vonatkozik: „A sajtó hallgat, és csak kevés dolog lehet megismerni. Csak annyit lehet tudni, hogy a többség ellen-

---

10 Fede e martirio. Le Chiese orientali cattoliche nell'Europa del Novecento. Atti del Convegno di storia ecclesiastica contemporanea (Città del Vaticano, 22–24 ottobre 1998) [Hit és vértanúság. A keleti katolikus egyházak a huszadik századi Európában. A jelenkori egyháztörténeti konferencia előadásai (Vatikánváros, 1998. október 22–24.), Congregazione per le Chiese Orientali: Città del Vaticano, 2003. – Azt itt tartott előadás szövegét lásd Ivancsó István: „La Chiesa greco-cattolica ungherese”, uo., 221–238.

állt és ellenáll az elnyomásnak. Ősi és mindig új történet: a katolikusokat mindig szenvedésre ítélik, ám a szenvedésekben a hit újjáéled, megerősödik és győzedelmeskedik. Ez a mi sorsunk”. – Jó lenne, ha a nemcsak háromkötetes jelentős műben – az *Oriente Cattolico*-ban – maradna emléke a keleti keresztényeknek, hanem az életben, a kereszténység születésének bölcsőjénél is!

Oriente Cattolico (A keresztény Kelet), Sacra Congregazione per le Chiese Orientali, Gianpaolo Rigotti (szerk.), Città del Vaticano-Roma, 2017. XVI + 1224 o.

Ivancsó István